

**Univerzita Karlova v Praze**

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

psychologie práce a organizace

Jan Čapek

**Domácnosti s dětmi v podmínkách  
výkonové společnosti**

(Vybrané ekonomicko psychologické aspekty  
domácnosti)

**Households with children in the achieving  
society conditions**

(Selected economic psychological aspects  
of household)

Teze

vedoucí práce - Doc. PhDr. Ing. Karel Riegel, CSc.

2008

## 1. Východiska

Problematiku domácností s dětmi a jejich ekonomicko psychologických aspektů jsem si vybral proto, že domácností a motivací mladých lidí, zda uzavřít sňatek a mít nebo nemít děti se u nás zabývají především sociologové, ačkoliv je to problematika spíše psychologická. Dalším důvodem je aktuálnost této problematiky ve světě, zejména v současných výzkumech ekonomických psychologů, protože tlak na výkon v dnešní společnosti a styl života klade právě na domácnosti značné nároky. Počet obyvatel v evropských zemích neustále klesá, protože se rodí méně dětí než kolik lidí umírá, což znepokojuje zejména Evropskou komisi, která hledá způsob, jak tuto tendenci zastavit. Zaměřil jsem se především na to, co mladé lidi při rozhodování ovlivňuje, jaký je rozdíl ve vnímání dnešních nároků u mladých domácností s dětmi a domácností bez dětí. Základní hypotézou, kterou ověřuji, je tvrzení, že „podstatná část mladých lidí vnímá děti jako faktor snižující životní úroveň“.

## 2. Teoretická část

V teoretické části se nejprve snažím definovat pojem „domácnost“ a to, jak se kryje či nekryje s pojmem „rodina“. Definice domácnosti ani rodiny není jednoznačná, protože se odvíjí od různých úhlů pohledu podle toho, jak a za jakým účelem jsou pojímány. Domácnost je definována jako „obydlený a uspořádaný prostor a zároveň skupina lidí, která jej obývá, společně v něm hospodaří a provádí řadu společných činností vázaných na tento prostor. Je běžně chápána jako rezidenční a ekonomická jednotka a k jejímu vymezení nestačí ani pouze společné bydlení, ani pouze společné hospodaření. Domácnost se tak nekryje zcela s pojmem 'byt' ani s pojmem 'rodina', přestože je dnes vázána na byt a skupinu lidí, kterou je často nukleární či rozšířená rodina.“ (Velký sociologický slovník, 1996, str. 218). Psychologie se zabývá spíše rodinou než domácností. Rodinu definuje jako „společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí“ (Hartl, 2000, str. 512). Ekonomická psychologie vidí nejmarkantnější rozdíl mezi domácností a rodinou v síle emočních pout mezi jednotlivými členy. Zatímco rodina je charakterizována vysokým stupněm intimity mezi jejími členy, rozmanitým a častým vzájemným ovlivňováním trvajícím po významné časové období, domácnost se obvykle vyznačuje méně důvěrnými vztahy jejích členů mezi sebou. Nicméně rodina i domácnost jsou malou sociální skupinou, která spojuje své členy pocity, důvěrností, spoluprací a vzájemnou pomocí mezi sebou. (Kirchler, Rodler, Hoelzl, Meier 1988). Samozřejmě domácnost prochází i krizovými obdobími, kdy její členové spolu nespolupracují, často se objevují hádky vyvolávající napětí, může docházet i

ke vzájemnému napadání a urážení, kdy každý z partnerů se snaží prosazovat své zájmy a není ochoten ke kompromisu. Vztah mezi nimi je však stále stabilní, trvalý a neprojevují zájem od sebe odejít. Já se přikláním k názoru Národní zprávy o rodině (2004), že rodina obsahuje přinejmenším příbuzenské dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity. Dále, aby byla domácnost rodinou, musí plnit základní funkce, kterými jsou reprodukční, socializační, sociálně ekonomická a regenerační funkce. To znamená, že důležitou podmínkou je mít děti a vychovávat je, dále společné hospodaření s financemi, ochota pomáhat si navzájem a vytváření prostoru pro rozvoj a podpora tohoto rozvoje u všech jejích členů.

### **Domácnost, rodina a současné trendy**

V další části se zabývám současnými trendy v naší společnosti, které se týkají rodiny a domácnosti. Důvodem zařazení popisu těchto trendů je co nejdříve zmapovat situaci ve společnosti a podchytit její vliv na rozhodování, zda mít či nemít děti. Tyto trendy jsou pro mladé lidi nejen patrné v bezprostředním okolí u vrstevníků, ale je na ně hojně poukazováno i v médiích, takže se nelze s těmito vlivy neseťkat. Prvním trendem je vzrůst průměrného věku při vstupu do manželství. Obvyklá strategie dnešních mladých lidí spočívá v tom, že se nejprve věnují studiu, popřípadě získávání zkušeností v zahraničí. Poté následuje nástup do zaměstnání nebo podnikání a případný kariérový postup umožní vytvoření materiálních podmínek pro vstup do manželského a následně rodinného života, zejména pořízení si vlastního bydlení (Kučera, 2000). Druhým současným trendem je pokles počtu narozených dětí. Tlak na výkon a rostoucí soutěživost v globalizující se ekonomice v současnosti zužuje prostor pro skloubení zaměstnání a mateřství. Tak v ekonomicky vyspělých zemích dochází k poklesu porodnosti pod míru prosté reprodukce (Národní zpráva o rodině, 2004). Třetím trendem je nárůst počtu nesezdaných soužití, i když se ukazuje, že významná většina z nich poté, co se narodí dítě, se změní v manželství (Hamplová, 2000). Čtvrtým trendem je nárůst mimomanželské plodnosti. Pátým je přesun od smluvních vztahů k emočním poutům při výběru partnera. Mladí lidé dnes vyzdvihují manželství vzniklé na základě romantické lásky a odsuzují manželství, vzniklé na základě materiálních a praktických důvodů. Romantická láska ale vede k přeceňování charakteristik partnera, kvůli kterým ho milujeme a podceňování nebo ignorování charakteristik důležitých pro společný život v manželství. To znamená, že si dnes lidé mnohdy vybírají partnera na základě zkreslených informací a důsledek se projeví, až láska postupem času ztratí na intenzitě (Frey, 2001). S tím souvisí poslední mnou zmíněný trend, kterým je nárůst počtu rozvodů. S rostoucím počtem rozvodů souvisí i růst počtu

neúplných rodin, kdy se o děti stará pouze jeden z rodičů. Nejhuře nesou rozvod rodičů právě jejich děti, které jsou velmi citlivé na každé napětí v rodině. V mnohých případech berou rodiče po rozvodu své děti jako své partnery a svěřují se jim se svými problémy a děti tak přestávají být dětmi a brání se této situaci různými strategiemi (Prekopová, 2001).

### **Domácnost, rodina a reprodukční chování**

Ucelenou teorii, která se snaží vysvětlit pokles plodnosti nabízí Hakimová (podle Chromková Manea, Mrázová a Rabušic, 2006), která ji založila na preferencích ve společnosti a na trhu práce. Vychází ze současných trendů a vyzdvihuje zejména rovné příležitosti, jež zásadně mění zvyky a hodnoty, a používání antikoncepce, jež umožňuje ženám zásadně kontrolovat svou plodnost. Dalšími trendy jsou růst možností vybrat si nemanuální zaměstnání bez fyzické námahy, zejména v expandujícím sektoru služeb, vyžadující profesionální dovednosti, vzdělání nebo odbornou kvalifikaci a mezilidské komunikační schopnosti, jež jsou ženám vlastní. Kromě zmíněných trendů teorie preferencí vychází z předpokladu, že ženy si musí určit priority týkající se otázky, zda dávají přednost rodině nebo zaměstnání. Dále si ženy podle svých hodnotových preferencí musí zvolit příslušnou strategii, zda se budou orientovat pouze na domov a rodinu nebo pouze na práci a kariéru v zaměstnání nebo se budou snažit zaměstnání a domácnost nějakým způsobem skloubit, aniž by jednomu či druhému dávaly přednost. Posledním předpokladem pak je, že ženy nebudou jednat stejně na pro-populační politiku státu, ale v jejich reakcích se projeví výše zmíněné preference.

Další ucelenou teorií, která se snaží vysvětlit pokles je teorie konfliktních preferencí, s níž přichází Voas (podle Chromková Manea, Mrázová a Rabušic, 2006). Tato teorie upozorňuje na to, že o počtu dětí v domácnosti nerozhoduje pouze žena, ale že důležitý vliv při rozhodování má i názor jejího partnera. Vnáší tak do teorie prvek odlišných partnerských preferencí na velikost rodiny. Pro výslednou plodnost je tak klíčová kombinace preferencí obou partnerů a jejich interakce a na základě toho může dojít k různým partnerským modelům. Přání o počtu dětí mohou pak být u obou partnerů shodná nebo hledání partnera je na preferencích ohledně velikosti rodiny nezávislé nebo v případě neshody v individuálních preferencích se jedna z preferencí stane dominantní. To znamená, že pokud jsou preference obou partnerů rozdílné, dochází ke konfliktu, který musí oba partneři řešit. Řešení konfliktu je pak silně ovlivněno kulturou společnosti a z ní vycházející společenskou normou týkající se plodnosti. Samozřejmě preference obou partnerů se mohou během života měnit a vyvíjet a to až do konce reprodukčního období páru.

## **Domácnost, rodina, státní podpora a daně**

Ve čtvrté kapitole se zamýšlím nad podporou domácností s dětmi ze strany státu a daňového systému, zejména v kontextu vnímání jeho spravedlnosti (Rawls, 1995). Toto zamyšlení jsem záměrně zařadil z toho důvodu, že mladí lidé mohou při rozhodování, zda mít děti, zcela pragmaticky uvažovat, jestli se jim to vyplatí v porovnání s těmi, co děti nemají. Psychologie volby a rozhodování předpokládá různé přístupy, podle kterých k nim dochází (Lea, Tarpy a Webley, 1994). Prvním je teorie racionální volby vycházející z ekonomického předpokladu, že člověk se rozhoduje na základě maximalizace užitku. Dalším přístupem je zvyková volba, která není založena na racionalitě, ale na posilování dříve osvědčených voleb. Hypotéza, že „mladí lidé vnímají děti jako faktor snižující životní úroveň“, je založena na teorii racionální volby a úzce souvisí s rozdílem vnímání životní situace u domácností s dětmi a domácností bez dětí. Analýzy MPSV a další studie ukazují, že jako nespravedlivá může být vnímána státní sociální podpora rodinám s dětmi, dále náklady na vzdělání a přístupnost vysokoškolského studia, potom regulace nájemného a otázka bydlení a nakonec současný penzijní systém (Národní zpráva o rodině, 2004).

## **Vybrané ekonomicko psychologické aspekty domácnosti**

Ve čtvrté části se zabývám vybranými ekonomicko psychologickými aspekty domácnosti. Zaměřil jsem se přitom na rozdíl ekonomického úhlu pohledu a úhlu pohledu ekonomické psychologie. Výchozími principy ekonomického zkoumání jsou individualismus a racionalismus chování vycházející z úsilí o maximalizaci užitku. Ekonomický přístup uvažuje o domácnostech jako jednočlenných, ignoruje dělbu práce, specializaci a konflikt v rodině. Domácnost je ovšem jednotkou, v níž se produkují nejen spotřební statky, ale i morální hodnoty jako láska, sebeúcta a prestiž. Ve svém výzkumu jsem se snažil zjistit, jak se vybrané domácnosti s jednotlivými aspekty vypořádaly a jak je vnímají.

Prvním aspektem je výběr partnera a teorie zabývající se „sňatkovým trhem“. Na tomto trhu z hlediska ekonomické teorie fungují zákony nabídky a poptávky a člověk si vybírá na základě racionálních principů tak, aby získal co největší užitek (Becker, 1991). Z hlediska ekonomické psychologie jsou však tyto principy zpochybněny, protože výběr partnera je mnohem častěji založen na iracionálních principech vedoucích k předpokládanému ne-li k lepšímu výsledku (Frey, 2001).

Druhým aspektem je pocíťovaná osobní pohoda, do níž patří též sociální opora vnímaná ve spojitosti s pojmem štěstí, protože je kromě jiného chápána jako tlumící systém chránící proti škodlivému vlivu stresových událostí (Mareš, 2002). Dále do osobní pohody patří i vnímání

vlastního úspěchu, jehož posuzování probíhá podle různých kritérií odvíjejících se od hodnotové orientace jak jedince, tak celé společnosti (Ryffová a Keyessová, podle Kebzy 2005).

Třetím aspektem jsou vzájemné transakce v rodině, zejména vytvořené mechanismy při rozhodování. Rozhodování probíhá na základě diskuse mezi partnery, kteří mívají společné i protichůdné zájmy. O míře vlivu prosadit se obvykle rozhoduje míra informovanosti, subjektivní zájem o oblast, o níž se rozhoduje, a diskusní styl, jakým způsobem se prezentují argumenty. Dalším důležitým faktorem jsou rozhodnutí, která již byla učiněna v minulosti (Hoelzl, Rodler, Meier, Kirchler, 2001). Kromě těchto principů se do rozhodování promítá fakt, nakolik harmonický je vztah mezi oběma partnery. „Pokud je mezi oběma harmonický vztah, interakce mezi partnery probíhá podle ‘principu lásky’. V případě, že spokojenost se vztahem mezi oběma klesá, partneři se v interakci chovají podle ‘principu půjčky’, kdy partner uspokojuje druhého, ale očekává za to od něho protislužbu buď v krátkém nebo delším časovém horizontu. Pokud je kvalita vztahu ještě nižší, interakce mezi oběma probíhá podle ‘principu rovnováhy’, kdy dochází mezi oběma k výměně zdrojů jako mezi obchodními partnery ve smyslu bezprostřední vyváženosti mezi úcty ‘má dáti’ a ‘dal’. Při dalším snižování kvality vztahu se umocňuje síla vlivu a zájmů. U disharmonických vztahů dominuje ten z partnerů, který má ve vztahu větší vliv, tím že ovládá výměnný obchod mezi oběma partnery a to vše podle principu ‘sobeckého sledování svých zájmů’“ (Kirchler a Hofmann, 2006, str. 519).

Rozhodování úzce souvisí s dalším aspektem, kterým je spotřeba domácností. Při rozhodování o nákupu zboží využívají oba partneři různé taktiky, aby druhého ovlivnili a přesvědčili jej, aby zboží na jehož pořízení mají zájem, bylo nakonec zakoupeno. Kirchler (1993) rozlišuje osmnáct taktik, jejichž používání zkoumá z hlediska pohlaví, spokojenosti vzájemného soužití, struktury dominance, délky soužití. Mezi tyto taktiky patří vyvolávání pozitivních či negativních emocí, manifestace bezmoci, agrese, odměňování, trestání, naléhání, únik, otevřené informování, překrucování informací, nepřímá a přímá koalice, autonomní nákup, rozhodování či ustupování na základě kompetencí, výměnný obchod, oboustranně výhodný obchod a racionalita.

Pátým aspektem je hospodaření s financemi v domácnosti. Výzkumy rozlišují několik základních strategií nakládání s rodinným rozpočtem: systém jednoho pokladníka, systém společné či částečné společné pokladny, systém jednoho pokladníka a povolování a nezávislé hospodaření systémem každý za své (Pahl, 1995). Sonnenberg, Burgoyne a Routh (2005)

zjistili, že v manželství s dětmi i bez dětí je nejpoužívanější systém společné pokladny s demokratickým rozhodováním, přičemž jeho obliba u manželství s dětmi mírně převažovala. U párů žijících v nesezdaném soužití je naopak nejvíce využíván systém nezávislého hospodaření s financemi - každý za své (Ashby a Burgoyne, 2005).

Šestým aspektem je kariéra v rodině v závislosti na rozhodnutí, mít či nemít děti a kdo z partnerů se o ně bude starat. Zde můžeme rozlišit obětování kariéry jednoho z partnerů dětem, střídavou péčí nebo dvoukariérové manželství. Tlak na výkon v dnešní společnosti způsobuje, že u nás je častější dvoukariérová rodina, kdy je možné péči o dítě svěřit různým státem podporovaným institucím nebo prarodičům či profesionálním pečovatelům. Čím více ovšem je péče o děti přesouvána na instituce či další osoby, tím kontraproduktivnější to může být z hlediska emocionální funkce rodiny, jak ze strany rodičů, tak ze strany dětí (Šulová, 1998). Bylo zjištěno, že čím více času rodiče dětem věnují, tím hůře vnímají svou situaci. Pokud jeden z rodičů přeruší svou kariéru, aby se mohl věnovat dětem, žije rodina pouze z jednoho platu a státních příspěvků. Na vydělávajícího partnera je pak velký tlak, aby rodinu uživil, protože z tohoto platu se hradí potřeby obou partnerů a dětí. Rodiče vydávají též vysoké náklady týkající se vzdělání a koníčků u dětí, které přispívají k jejich rozvoji. Další nevýhodou pro tyto rodiče je pokles volného času věnovaného sám sobě, nárůst množství práce spojené s péčí o děti a věnované udržení chodu domácnosti (Čapek II, 2006).

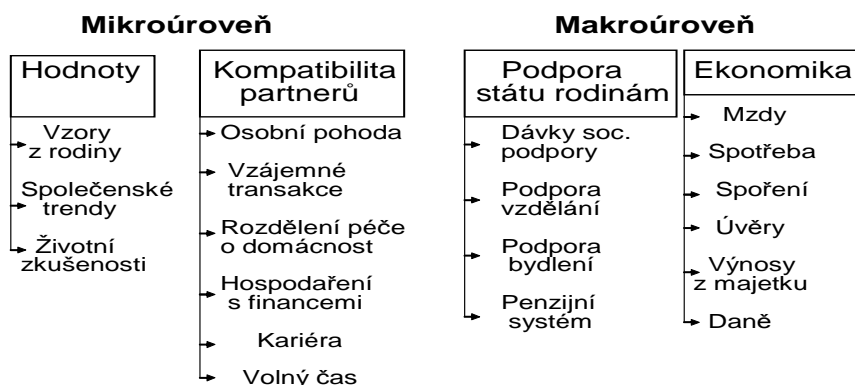
Dalším úzce souvisejícím aspektem je rodičovství a způsob předávání kulturního a lidského kapitálu, s čímž je spojena velká finanční i časová investice rodičů do svých dětí. Frey (2001) uvádí, že děti jsou pro domácnost významnou výdajovou složkou a rozhodnutí mít děti znamená investovat značné prostředky po dobu nejméně dvaceti let, dokud se dítě neosamostatní tím, že si začne vydělávat a založí vlastní domácnost. V některých případech, pokud se dítě neosamostatní, to může být do konce života. Tady právě velmi záleží na socializaci dítěte v rodině a jeho dalším vzdělávání, zda rozvine své schopnosti a získá takové znalosti a dovednosti, aby v budoucnu co nejlépe uspělo na trhu práce a dokázalo se samo o sebe postarat, a potažmo uspělo i na sňatkovém trhu, aby si našlo a získalo co nejvíce kompatibilního partnera. Dalším výrazným vlivem výkonové společnosti na domácnosti je tlak na spotřebu a poměrování se, co si může domácnost na základě příjmu jejich členů pořídit. U dětí je patrný sklon k závidění mezi sebou vyplývající z jejich vnímání relativního bohatství či chudoby rodin svých a rodin vrstevníků (Matějček a Dytrych, 2002).

Osmým aspektem je rozdělení povinností v domácnosti. Náзор na rozdělení prací si většinou každý z partnerů přináší ze své rodiny a snaží se jej prosadit i v nové domácnosti a to často vede ke konfliktům mezi partnery. Převážný podíl prací v domácnosti u nás stále zastávají

především ženy (Kratochvíl, 2000). U holandské populace je rozdělení domácích prací mezi muže a ženu výrazně vyrovnanější, protože přibližně v polovině domácností domácí práce zastávají oproti mužům více ženy a u druhé poloviny jsou práce rozděleny mezi muže a ženu napůl. Ovšem domácností, kde by domácí práce oproti ženám zastávali muži, je minimum. Bylo prokázáno, že čím více muž oproti ženě vydělával, tím méně se na pracích v domácnosti podílel. Dále se prokázalo, že čím vyšší měla žena vzdělání, tím více se muž podílel na domácích pracích. Zajímavým psychologickým poznatkem bylo to, že časté debaty o penězích v domácnosti měly vliv na snížení podílu muže na některých domácích pracích. Z toho lze vyvodit, že harmonie týkající se finančních záležitostí uvnitř domácnosti má pozitivní vliv na vyvážené rozdělení méně atraktivních domácích prací (Antonides a van Ophem, 2007).

Posledním devátým aspektem je způsob trávení volného času a časová proporce věnovaná určitým aktivitám. Kratochvíl (2000) uvádí, že volný čas je třeba rozdělit na pět různých okruhů. Prvním je čas, který má každý pro sebe, trávený mimo dosah partnera. Druhým je čas trávený prostorově spolu, ale každý se věnuje jiné činnosti. Třetím je čas, po který se oba partneři baví pouze spolu při společné činnosti, hře, výletu, procházce, kulturní akci či posezení v restauraci. Dalším je čas trávený spolu ve společnosti jiných osob jako jsou přátelé, rodiče, příbuzní a na různých společenských akcích. Posledním je čas trávený spolu nad řešením nahromaděných problémů formou porady či konstruktivní hádky. Trávení volného času v domácnosti mohou narušit závažné úkoly, které některého z partnerů podstatně omezují v trávení času s ostatními. Mezi tyto problematické skutečnosti patří přesčasové nebo vedlejší zaměstnání, dojíždění do zaměstnání, funkce, studium při zaměstnání a stavba rodinného domu. Nejproblematictější z nich jsou poslední dvě zmíněné skutečnosti zejména, pokud je studium jednostranné a nepracují-li oba partneři na stavbě spolu.

### Model vlivu faktorů při rozhodování zda mít děti





### 3. Empirická část

Na základě studia literatury o současných trendech a vnímání podpory ze strany státu u domácností s dětmi jsem si vymezil základní hypotézu, že „mladí lidé vnímají děti jako faktor snižující životní úroveň“. Vycházel jsem přitom z údajů Národní zprávy o rodině (2004), která zmiňuje, že v roce 2002 byl příjem bezdětných domácností vyšší než příjem domácností s dětmi, a předpokládá, že rozdíl se rok od roku bude ještě zvyšovat. Dále zpráva uvádí, že od počátku do konce devadesátých let minulého století průměrný počet dětí na jednu ženu postupně výrazně poklesl. Od roku 2000 sice dochází k mírnému nárůstu až na 1,4 dítěte na jednu ženu v roce 2006, ale teprve čas ukáže, zda jde o zvrát nebo pouze přechodný stav, protože v současné době rodí ženy ze silných ročníků ze sedmdesátých let minulého století, které narození dětí dosud odkládaly.

Při zkoumání jsem si byl vědom, že v dnešním komplexním a neustále se měnícím socioekonomickém systému není možné definovat, eliminovat či kontrolovat všechny intervenující proměnné (Štikar, Rymeš, Riegel a Hoskovec, 1996). Proto jsem se rozhodl ověřovat hypotézu na základě tří různých výzkumů a vždy použít zcela rozdílnou metodologii.

Prvním výzkumem je zjišťování, jaké nároky klade výkonová společnost na domácnosti s dětmi a bez dětí. Data u tohoto výzkumu byla sbírána pomocí strukturovaného dotazníku u reprezentativního vzorku 503. Z tohoto vzorku jsem vybral 238 respondentů mladších 40 let (110 bez dětí a 128 s dětmi), jejichž odpovědi jsem v tomto výzkumu zpracoval.

V druhém výzkumu jsem zkoumal konkrétní strategie vyrovnávání se s nároky u domácností s dětmi a bez dětí. Zkoumání bylo provedeno na 1715 respondentech pomocí dotazníku, ve kterém byla otevřená otázka: „*Co konkrétně Vám nejlépe pomáhá vyrovnat se s nároky dnešní společnosti?*“ Na takto položenou otázku byla získána řada velmi variabilních odpovědí. Pro jejich třídění byly vytvořeny kategorie, umožňující odpovědi detailně analyzovat dle jejich obsahu a v případě potřeby jednotlivé kategorie sloučit. Nakonec z kvalitativní analýzy odpovědí vyplynulo 18 následujících kategorií: odpočinek, spánek; snění, útek od reality; rodina, přátelé; příroda; TV, rozhlas, kultura; sport; záliby, koníčky; zdraví; peníze, sociální jistoty; práce, zaměstnání; sebezdokonalování, sebevzdělávání; sex, alkohol, cigarety; osobní vlastnosti; náboženství, víra; jiné faktory; neřeší, nezabývá se, vystačí si sám(a); nic; neví.

Ve třetím výzkumu jsem mapoval vybrané ekonomicko psychologické aspekty domácnosti jako vnímání současného života, práce, tlaku na výkon, manželství – partnerství, rodičovství. Dále jsem zjišťoval, jaké je rozdělení rolí, odpovědností v domácnosti, hospodaření

s financemi, spotřeba, volný čas a smysl života. Zkoumání bylo provedeno pomocí strukturovaného rozhovoru. Respondenti odpovídali na otázky týkající se výše zmíněných oblastí. Při analýze odpovědí jsem se snažil hledat společné znaky u respondentů bez dětí a porovnávat je se společnými znaky respondentů s dětmi. Celkem bylo pomocí kvótního výběru zařazeno do výzkumu 14 respondentů tak, aby vzorek byl co nejvyváženější. Mezi výběrové kvóty patřily: pohlaví, věk, vzdělání, počet dětí, forma soužití a víra.

Sběr dat u prvního výzkumu proběhl během dubna 2006 u druhého výzkumu proběhl v listopadu 2006 a u třetího během května a června 2007. To znamená, že ve výzkumu jsou promítnuty reformy před volbami 2006. Nyní vstoupí v platnost nové reformy v roce 2008, které budou mít na domácnosti zásadní vliv a některé popsané aspekty se změní. To znamená, že se na základě toho pozmění i názory respondentů z mých výzkumů a závěry z nich mohou pozbyt platnost.

### **Shrnutí výsledků všech tří výzkumů**

Ve vnímání **osobní pohody** výsledky jednoznačně neprokázaly statisticky významný rozdíl mezi domácnostmi bez dětí a domácnostmi s dětmi. V prvním výzkumu výsledky sice naznačily, že více respondentů s dětmi než respondentů bez dětí vnímá svou životní situaci hůře, cítí se být chudšími, hůře se uplatňuje v životě, má obavy z budoucnosti, ale nebyly statisticky prokázány. Druhý výzkum do jisté míry potvrzuje předchozí závěry, protože více respondentů s dětmi oproti respondentům bez dětí označilo peníze a sociální jistoty jako prostředek k vyrovnání se s nároky výkonové společnosti.

Dále druhý výzkum ukázal, že respondenti s dětmi využívají k vyrovnání se s nároky daleko více vztahy s druhými. Rodinu a její členy uváděli respondenti s dětmi dva a půl krát více než respondenti bez dětí. U přátel se ukázalo zajímavé zjištění, protože obě skupiny je využívají přibližně stejně, dokonce u respondentů s dětmi jejich využívání mírně převažovalo.

Třetí výzkum ukázal u obou skupin spokojenost se současnou životní situací. Jako rizikové se projeвило u žen s více dětmi to, že téměř všechny uvádějí, že mají obavy o zdraví manžela nebo svých dětí a cítí se unaveny. Muži s více dětmi jsou zase hodně vytížení v práci a snaží se najít si alespoň trochu času na rodinu. U respondentů bez dětí nebo s jedním dítětem není, co se týče pohlaví, větší rozdíl ve vnímání životní situace. Jsou spokojeni se svou finanční nezávislostí a dále se to odvíjí podle toho, zda se realizují v práci a jsou spokojeni se vztahem s partnerem. Pokud se v práci nerealizují nebo nejsou spokojeni se vztahem nebo osobním životem, pak se to negativně odráží na jejich celkové spokojenosti.

U vnímání **práce** první výzkum ukázal, že respondenti bez dětí se v zaměstnání realizují, orientují se spíše na to, aby dobře vykonávali zadané úkoly, stanovují si priority, dávají důraz na kvalitu a dodržování termínů. Respondenti s dětmi naopak berou spíše práci jako nutnost a orientují se na rozvoj svých schopností, jsou motivováni spíše zajímavostí práce. Mají rádi spíše pohodu a je jim nepříjemný tlak na kvalitu, dodržování termínů a obtížnější úkoly. Dále se ukázalo, že respondenti bez dětí jsou více orientováni na dosahování výsledků v rámci zaměstnání, kde výsledek ovlivňuje především souhra celého týmu a vedení týmu ze strany jeho vedoucího. Respondenti bez dětí si naopak zakládají především na svých individuálních schopnostech a tak oceňují hlavně individuální výkon. Tyto rozdíly však nebyly statisticky prokázány.

Druhý výzkum ukázal, že více respondentů bez dětí oproti respondentům s dětmi označilo práci a zaměstnání jako způsob vyrovnání se s nároky výkonové společnosti. Dále se ukázalo, že téměř dvojnásobný počet respondentů bez dětí oproti respondentům s dětmi označil sebezdokonalování a sebevzdělávání jako způsob, jak se s nároky výkonové společnosti vyrovnat. To ovšem v jistém smyslu odporuje závěrům prvního výzkumu, kde se ukázalo, že respondenti bez dětí jsou více zaměřeni na dosažení kariéry v zaměstnání a respondenti s dětmi na zdokonalování svých schopností a seberealizaci v případě, že mají podporu své rodiny.

Třetí výzkum ukázal, že vnímání práce závisí na tom, nakolik se respondenti v práci realizují, jaký je pracovní kolektiv a jaká je za práci odměna. Dále vnímání práce závisí na pohlaví a počtu dětí. O domácnost a děti se starají především ženy, pro které je obtížné skloubit práci a domácnost. Pokud se jim to podaří, přináší jim to pocit úspěšnosti. Dále vyplývá, že ženy s dětmi raději pracují samostatně, aby si mohly svou práci samy organizovat, což koresponduje s výsledky prvního výzkumu. Specifickou skupinu tvoří ženy na rodičovské dovolené. Ty se cítí úspěšnými, protože se starají o děti a mají dobrý pocit z plodů jejich výchovy. Naopak jim vadí stereotypní rutina.

U vnímání **výkonu** první výzkum statisticky prokázal, že více respondentů s dětmi oproti respondentům bez dětí se cítí být celkově přetíženo. Druhý výzkum toto potvrdil, protože více respondentů s dětmi než respondentů bez dětí využívá odpočinek a spánek, aby se vyrovnali nárokům dnešní společnosti. Výsledky ukázaly, že oproti jiným strategiím, jak se s nároky vyrovnat, nejvíce pomáhají vztahy s druhými lidmi, zejména rodina a přátelé, což potvrdilo téměř 43% všech respondentů. Mladí lidé se ve větší míře v porovnání s celou populací domnívají, že vyrovnat se s nároky jim pomáhají určité osobní vlastnosti, rysy či charakteristiky, přičemž respondenti s dětmi využívají těchto osobních vlastností více oproti

respondentům bez dětí. Dále se ukázalo, že téměř desetina všech respondentů uvedla, že neví, co konkrétně jim pomáhá se s nároky dnešní společnosti vyrovnat. Třetí výzkum ukázal, že většina respondentů bez ohledu na to, zda mají nebo nemají děti, vnímá nároky jako vysoké nebo nadprůměrné, ale jsou s tím smířeni a snášejí je dobře, protože je berou jako nutnost. Někdy však nároky na výkon zasahují do partnerského života či rodinného života. Vnímání nároků jako vysokých není závislé tolik na tom, zda respondenti mají či nemají děti, ale jak náročnou práci vykonávají a nakolik se dokáží s nároky vypořádat.

Názory na **partnerství a rodičovství** byly zkoumány v rámci třetího výzkumu, který ovšem nebyl reprezentativní, takže výsledky nelze zobecnit. Ukázal se již známý poznatek, že muži oproti ženám při výběru partnera více preferují vzhled a určité rysy, ženy naopak společné hodnoty a zájmy zejména smysl pro rodinný život a výchovu dětí. Většina respondentů je s formou svého soužití spokojena. Též se ukázalo, že forma nesezdaného soužití je aplikována spíše na zkoušku, pro zjištění, nakolik jsou partneři pro vzájemné soužití kompatibilní, protože někteří respondenti žijící v partnerství později uzavřeli nebo se chystají uzavřít sňatek. Výzkum však ukázal určitou nespokojenost se vztahem mezi partnery bez ohledu na formu soužití, protože někteří respondenti uvedli, že by to v tomto smyslu mohlo být lepší. Ohledně rodičovství se odpovědi respondentů rozcházejí se současným trendem nízké porodnosti, protože z výsledků vyplývá, že respondenti s dětmi mají v současné době dvě až tři děti. Pokud mají jen jedno dítě, tak v budoucnu, podobně jako respondenti bez dětí, celkem dvě až tři děti plánují. Důvody, proč respondenti děti mají, jsou spojeny s určitou tradicí a posláním člověka děti zplodit podobně, jak to znají ze svých rodin a automatického přenášení této tradice z generace na generaci. Nejčastější přínos dítěte je spatřován právě jako zdroj emocí, dále jako opora proti osamocení ve stáří, udržení kontinuity života a upevnění mezilidských vztahů v rodině. Přesto, že děti někdy zlobí, rozšiřují škálu různých obav o ně a přinášejí omezení svobody a volného času, jsou respondenty s dětmi i bez dětí vnímány značně pozitivně.

**Chod domácnosti** byl zkoumán v rámci třetího výzkumu a zaměřil jsem se v něm především na rozdělení zodpovědností, hospodaření s financemi a spotřebu domácnosti. Ukázalo se, že u rozdělení zodpovědností záleží na tom, zda je žena v domácnosti a muž pracuje nebo zda vydělávají oba. Dále hraje roli, jak náročné na čas mají zaměstnání. Kromě toho záleží na tom, zda v domácnosti mají děti a jak jsou staré, protože u malých dětí péče o ně zabere značné množství času. Naopak větší děti mohou doma i pomáhat. U domácností s dětmi, kde pracují oba, to funguje tak, že muž pouze vydělává a žena pracuje a stará se o domácnost a o děti nebo se o práci v domácnosti a péči o děti partneři spolu dělí. Při rozdělování činností

v domácnosti se jako zodpovědnosti ženy jeví především činnosti jako péče o děti, praní žehlení, uklízení a zbytek prací v domácnosti, které nezastane muž. Jako zodpovědnosti především muže se jeví činnosti jako správa rodinných financí, plánování volného času a technická údržba domácnosti, bytu či domu. V některých případech jsou to i vaření a pečení, především příprava večeře, mytí nádobí, nakupování, odvážení a vyzvedávání dětí. Specifickým případem jsou domácnosti, kde se starají o malé děti a žena je v domácnosti nebo na rodičovské dovolené. Zde celkovou péčí o děti a domácnost ve většině případů zajišťuje žena, muž vydělává a podle svých možností doma vypomáhá.

U **hospodaření s financemi** v rámci domácnosti se ve třetím výzkumu ukázalo, že kromě dvoukariérových párů s dětmi využívají zcela společnou pokladnu především domácnosti, kde vydělává pouze muž a žena je v domácnosti nebo na rodičovské dovolené. Domácnosti s dětmi, kde vydělávají oba a manžel podniká, používají systém jednoho pokladníka. Taktéž je tomu u bezdětné domácnosti žijící v manželství. Domácnosti žijící v nesezdaném soužití využívají nezávislé hospodaření - každý za své nebo systém jediného pokladníka. Co se týče investic, úvěrů a pojištění, tak se výrazně liší domácnosti bez dětí a domácnosti s dětmi. Tento rozdíl závisí především na tom, v jakém je domácnost vývojovém stádiu. Nesezdaní partneři bez dětí většinou žijí v pronajatém bytě nebo i v bytě patřícím jednomu z partnerů, spoří si do budoucna nebo utrácí. Úvěry využívají minimálně. Mladé rodiny po nebo ještě před narozením dětí řeší většinou otázku bydlení, takže si pořizují úvěr na bydlení a spoří minimálně. Mají většinou pouze jeden příjem a vysoké výdaje. Domácnosti s většími dětmi splácí stále hypotéku, ale domácnosti mají již zařízené. Jejich příjem se většinou navyšuje o druhý plat a z tohoto důvodu mohou začít opět spořit a investovat.

U **spotřeby domácnosti** se ve třetím výzkumu ukázalo, že jak domácnosti s dětmi tak i domácnosti bez dětí nejvíce nákladů vydávají za jídlo a chod domácnosti. Zásadní rozdíl je v tom, že domácnosti bez dětí utrácí mnohem více za oblečení pro sebe, restaurace, vzdělávání, cestování, sport a kulturu, zatímco domácnostem s dětmi na tyto aktivity nezbývá tolik prostředků, protože značnou část nákladů vydávají na děti. Dále se ukázalo, že nakupují spíše ženy, ale někdy jim v nakupování pomáhá i partner. Je to z toho důvodu, že muži se nákupům spíše vyhýbají a oproti ženám je nakupování nebaví.

U **postoje k penězům** první výzkum prokázal, že respondentům bez dětí i respondentům s dětmi vadí, když mají peněz málo, přičemž nejméně to vadí respondentům se dvěma dětmi. Dále respondenti, když mají peníze, spíše je utratí, přičemž nejvíce utrácí respondenti se třemi a více dětmi a nejméně respondenti s jedním dítětem. U respondentů se dvěma dětmi je podobná tendence jako u bezdětných. Mezi oběma skupinami se neprojevil statisticky

významný rozdíl mezi skupinami v tom, že pracují pouze proto, že je to jediný způsob, jak získat peníze. Respondenti bez dětí o něco více s tímto výrokem souhlasí. Dále z výsledků vyplývá společná tendence pro obě skupiny spíše peníze utrácet a spotřebovávat než šetřit, což odpovídá celkové náladě ve společnosti a vysoké zadluženosti domácností.

U zkoumání **volného času** první výzkum ukázal, že jako optimální je mít dvě děti a nejnevýhodnější mít tři a více dětí. Domácnosti se dvěma dětmi oproti domácnostem s jedním a třemi a více dětmi tráví ve všední den nejvíce času v zaměstnání. O víkendu tráví více času s přáteli bez rodiny a jejich doba spánku se dokonce vyrovná době spánku domácností bez dětí. Oproti domácnostem s jedním dítětem tráví stejný čas při údržbě domácnosti ve všední den, ale méně času o víkendu pouze s partnerem. Tato zjištění lze vysvětlit tím, že mít dvě děti není tak náročné na čas, jako mít pouze jedno či tři a více dětí. Pokud je starší dítě již větší, že je schopno se postarat o mladšího sourozence, a mladší se již osamostatnilo a nevyžaduje bezprostřední péči matky, zabaví se hraním spolu a nepotřebují tolik péče a pozornosti rodičů, jako je tomu v případě domácnosti s jedním dítětem. Zvládání chodu domácnosti je o něco obtížnější, ale užitek z toho, že se oba sourozenci spolu zabaví to podle mého názoru nepřeváží. Náklady na domácnost jsou o něco vyšší, ale snižují se tím že sourozenci po sobě různé věci dědí. U domácností se třemi a více dětmi se období, kdy se sourozenci spolu zabaví prodlužuje o čas, až se všechny nejmladší děti osamostatní, takže jsou schopny hrát si samy se staršími sourozenci bez pozornosti rodičů. Zvládání chodu domácnosti je také obtížnější a náklady jsou vyšší v porovnání s domácnostmi s jedním a dvěma dětmi.

Druhý výzkum ukázal, že jako nejrůznější záliby a koníčky využívají jako strategii vyrovnání se s nároky dnešní společnosti více respondenti s dětmi oproti respondentům bez dětí. U sportu je to zase naopak, protože ten využívají více respondenti bez dětí oproti respondentům s dětmi. Kulturní aktivity mezi něž patří poslech hudby, četba knih, ale též sledování televize, poslech rozhlasu, návštěva divadla či kina využívají respondenti do 40 let využívají méně v porovnání s celou populací.

Třetí výzkum ukázal, že domácnosti s dětmi tráví svůj volný čas především společně nebo s širší rodinou, s přáteli a aktivitami spojenými s udržováním domácnosti. Většina respondentů s dětmi vnímá, že má volného času málo, zvláště pak ženy na rodičovské dovolené, a že nestíhá dělat všechny aktivity, kterými by se chtěli zabývat, především sport. Domácnosti bez dětí naopak pouze ojediněle vnímají, že mají málo volného času. Tráví jej oproti domácnostem s dětmi daleko více různými kulturními aktivitami, sportem, zálibami, vzděláváním a cestováním.

Zkoumáním **smyslu života** se zabýval především třetí výzkum. Z výsledků vyplývá, že domácnosti bez dětí a domácnosti s dětmi se liší pouze v pořadí toho, pro co obě skupiny žijí. Zatímco u domácností s dětmi je na prvním místě rodina a děti, u domácností bez dětí je na prvním místě zaměstnání. Zajímavé je, že ačkoliv někteří z respondentů jsou věřící, ať už jsou členy nějaké církve či náboženské společnosti nebo mají svou vlastní osobní víru, toto se v jejich odpovědích ohledně smyslu života nijak neprojevalo. Podobně to dopadlo u druhého výzkumu, protože náboženství a víru v boha spontánně značilo jako prostředek k vyrovnání se s nároky výkonové společnosti přibližně jedno procento respondentů bez dětí a podobně tomu bylo u respondentů s dětmi.

#### **4. Diskuse**

Z výsledků všech tří výzkumů vyplývá, že pokles porodnosti a sestupující trend počtu dětí v domácnostech může být zapříčiněn zvýšenými nároky dnešní výkonové společnosti na domácnosti, především nároky v zaměstnání a nastaveném životním stylu, ale nebylo to staticky prokázáno. Národní zpráva o rodině (2004) sice uvádí, že jako materiálně výhodnější se jeví formy života bez dětí, ale postoje mladých lidí k faktu mít děti se jeví jinak. Z výsledků třetího výzkumu vyplývá, že respondenti s dětmi i bez dětí plánují mít v budoucnu celkem dvě až tři děti. Výběr samozřejmě není reprezentativní, ale tento fakt koresponduje s výzkumem Hamplové (2000), který zjišťoval kolik dětí respondenti v budoucnu plánují mít. Ukázalo se, že plánovaná bezdětnost je na velmi nízké úrovni (každý třicátý muž a každá šedesátá žena), průměrný plánovaný počet dětí se pohyboval něco málo přes 2 děti a objevil se dost vysoký podíl respondentů plánujících 3 a více dětí (každý šestý muž a každá sedmá žena). Ideál dvou dětí, který stále prostupuje napříč českou populací vysoko převažoval (72% respondentů). Podle výzkumu Šalamounové (2006) chce mít dítě sedm respondentů z deseti, nejčastěji plánovaný počet jsou dvě děti. Pouze každý desátý bezdětný respondent do 30 let plánuje zůstat bezdětným. K podobným závěrům došel i australský reprezentativní výzkum z roku 2004, který zkoumal, podle čeho se mladí lidé rozhodují, zda mít děti (<http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/resreport11/summary.html>, staženo prosinec 2007). Nemít děti plánovalo pouze 7 až 8% procent mužů a žen.

Důvody, proč respondenti děti mají, jsou podle mého výzkumu spojeny s určitou tradicí a posláním člověka děti zplodit podobně, jak to znají ze svých rodin a automatického přenášení této tradice z generace na generaci. Z tohoto hlediska se ukazuje, že oproti

rozhodování na základě racionální volby zde podle odpovědí respondentů hraje daleko větší roli volba zvyková. To koresponduje s tím, co uvádí Bourdieu (podle Mareše, 2003, str. 76): „V principu reprodukčních strategií nestojí žádný vědomý a racionální záměr, ale dispozice habitu, který má tendenci spontánně reprodukovat podmínky své vlastní produkce.“ Hypotéza, že podstatná část mladých lidí bere děti jako faktor snižující životní úroveň, se tedy nepotvrdila, protože děti jsou podle výsledku mého výzkumu brány jako smysl života a samozřejmost. Mít děti ve výkonové společnosti sice snižuje určitým způsobem životní šance a potažmo životní standard, ale mladé domácnosti o tom zpočátku neuvažují. Naopak rodina je brána jako zázemí, které výrazně pomáhá se s nároky výkonové společnosti vyrovnat. To znamená, že k rozhodnutí pro bezdětnost většinou mladé lidi vedou skutečnosti a podmínky, které jim postupně život přináší. To koresponduje s výsledky výzkumu Pikálkové (2003), že ženy s vysokoškolským vzděláním ve věku 18 – 29 let relativně často plánovaly mít tři děti, ale s přibývajícím věkem jejich podíl klesal a ve věkové skupině 30 – 44 let již chtěla mít tři děti méně než polovina z původního počtu. Naopak s rostoucím věkem stoupal podíl žen s vysokoškolským vzděláním, které chtěly mít jen jedno dítě. Souhlasím proto s Rabušicem (2006, str. 79), že „výsledný počet dětí v rodině je dán nikoliv jasným plánem a představou na počátku rodinné dráhy, nýbrž je výsledkem sekvenčního rozhodování, kdy partneři zvažují svou životní situaci po narození dítěte a teprve na tomto základě se rozhodují pro dítě další a pak ještě jedno atd.“ K podobným závěrům došel i výzkum Kuchařové (2003), jenž upozorňuje na důležitost, jak pozitivně bude hodnocen dopad narození prvního dítěte na rodinu a podle toho se pak rozhodne, zda bude naplněn počet plánovaných dětí. Australský výzkum (<http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/resreport11/summary.html>, staženo prosinec 2007), ještě poukazuje na další faktory a uvádí, že ačkoliv mladí lidé děti plánují, závisí jestli je nakonec budou mít na splnění následujících dvou podmínek: zda si najdou stálého a kompatibilního partnera a budou mít zajištěný odpovídající pravidelný příjem. U nás ještě hraje velmi důležitou roli podmínka mít zajištěné odpovídající bydlení (Hamplová, 2000; Soukupová II, 2007).

To znamená, že se nepotvrdil předpoklad, že při rozhodování, zda mít děti, mají vliv zejména oblasti faktorů na makroúrovni, kterými jsou podpora ze strany státu a ekonomické podmínky. Ukázalo se, že daleko větší vliv mají oblasti na mikroúrovni, tedy kompatibilita partnerů a hodnoty, především vzory z rodiny.



## Literatura

- Antonides, G. – van Ophem, J. A. C. : Division of Labor and Financial Management of the Household. 32. kongres IAREP, Ljubljana 9 –12. září 2007, 25 s.
- Ashby, K. – Burgoyne, C. : Independently Together: An exploratory study of money management in cohabiting couples. 30. kongres IAREP, Praha 21 –24. září 2005, 11 s.
- Bartáková, H. : Postavení žen na trhu práce v České republice a v dalších zemích Evropské Unie. In: Sirovátka, T. et al.: Rodina, zaměstnání a sociální politika. Nakladatelství František Šalé – Albert, Boskovice 2006, s. 203 - 231
- Beck, U. : Riziková společnost. Sociologické nakladatelství, Praha 2004
- Becker, G. S. : A Treatise on the Family. Cambridge, Massachusetts – London, England, Harvard University Press 1991
- Burgoyne, C. B. – Reibstein, J. – Edmunds, A. – Dolman, V.: Money management systems in early marriage: Factors influencing change and stability. In: Journal of Economic Psychology vol. 28, Elsevier 2007, str. 214 – 228
- Čapek, J. : Jak zaměstnanci firem chápou svou identitu pod vlivem globalizace a vstupu do EU. In: Rozvoj české společnosti v Evropské Unii IV. Psychologie a pedagogika. Matfyzpress, Praha 2004, str. 207 - 214
- Čapek, J. : Prodejní techniky a taktiky při předváděcích akcích za účelem prodeje výrobků (Kvalitativní výzkum – zúčastněné pozorování). semestrální práce, Katedra psychologie FF UK, 1999
- Čapek, J. (I): Nároky výkonové společnosti na člověka jako člena rodiny. Pražské sociálně vědní studie, Praha 2006
- Čapek, J. (II): Nároky výkonové společnosti na rodiče s dětmi. In: Sborník z VI. česko – polské konference: Člověk a proměny současného světa – možnosti a rizika. Matfyzpress, Praha 2006, str. 179 - 190
- Čermáková, M. : Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy. In: Maříková, H. (ed.): Proměny současné české rodiny. Sociologické nakladatelství, Praha 2000, s.83 - 99
- Dittrichová, J. – Papoušek, M. - Paul, K. a kol. : Chování dítěte raného věku a rodičovská péče. Grada Publishing, Praha 2004
- Frey, B. S. : Inspiring Economics. Human Motivation in Political Economy. Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2001
- Hamplová, D. : Děti bez partnera nebo na psí knížku? In: Hamplová, D. (ed.): Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2007, s. 49 - 58
- Hamplová, D. : Postoje k manželství a rodičovství. In: Fialová, L. – Hamplová, D. – Kučera, M. – Vymětalová, S.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Sociologické nakladatelství, Praha 2000, s 67 - 98
- Hamplová, D. : Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění. In: Kocourková, J. – Rabušic, L. : Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Přírodovědecká fakulta UK, katedra demografie a geodemografie, 2006, s. 12 - 19
- Hamplová, D. : Vstup do manželství a vzdělání českých žen: generace 1952 – 1982. In: Hamplová, D. – Rychtaříková, J. – Pikálková, S. : České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 11 – 40
- Hamplová, D. : Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích. Sociologický časopis, 2006, Vol. 42, No. 1, str. 35 - 55
- Hartl, P. – Hartlová, H. : Psychologický slovník. Portál, Praha 2000

- Havlová, J. : Profesní dráha ve 20. století. Úvod do sociologie povolání. Karolinum, Praha 1996
- Hoelzl, E. - Rodler, Ch. - Meier, K. – Kirchler, E.: Influence debts in daily marital conflicts. In: Current psychological research in Austria. Akademische Druck Verlagsanstalt, Graz 2001, str. 215 - 218
- Hora, O. : Subjektivní vnímání příjmové situace rodin s dětmi v České republice. In: Sirovátka, T. et al.: Rodina, zaměstnání a sociální politika. Nakladatelství František Šalé – Albert, Boskovice 2006, s. 259 - 274
- Chaloupková, J. : Dohromady nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských párů. In: Sociologický časopis, 2006, vol. 42, No 5, str. 971 - 986
- Chaloupková, J. : Vdát se nebo ne? Motivace vdaných a neprovdaných matek. In: Hamplová, D. (ed.): Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2007, s. 59 - 78
- Chaloupková, J. – Soukupová, E. : Postoje k manželství, nesezdanému soužití a rodičovství mimo manželství. In: Hamplová, D. (ed.): Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2007, s. 29 - 48
- Chromková Manea, B. E. – Mrázová, M. – Rabušic, L. : Teorie založené na lidských preferencích jako možný příspěvek k vysvětlení současného reprodukčního chování. In: Sirovátka, T. et al.: Rodina, zaměstnání a sociální politika. Nakladatelství František Šalé – Albert, Boskovice 2006, s. 55 - 76
- Kast – Zahn, A. : Jak společně s dětmi zvládat výchovné krize. Computer Press, Praha 2007
- Katrnák, T. : Předurčení k manuální práci: kulturní reprodukce dělníků. In: Děti, mládež a rodiny v období transformace. Barrister & Principal, Brno 2002, str. 25 – 52
- Katrnák, T. : Kdo jsou svobodné matky v české společnosti. In: Kocourková, J. – Rabušic, L.: Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Přírodovědecká fakulta UK, katedra demografie a geodemografie, 2006, s. 45 - 55
- Kebza, V. : Psychosociální determinanty zdraví. Academia, Praha 2005
- Kirchler, E. : Liebe. In: Handwörterbuch der Angewandten Psychologie. Deutscher Psychologen Verlag GmbH, Bonn 1993
- Kirchler, E.: Spouse's joint purchase decisions: Determinants of influence tactics for muddling through the process. In: Journal of Economic Psychology, vol. 14, Elsevier 1993, str. 405 - 438
- Kirchler, E. – Hofmann, E. : Economic Decisions in the Private Household. In: Handbook of Contemporary Behavioral Economics. M.E. Sharpe, Inc., New York, 2006, str. 517 - 540
- Kirchler, E. - Hölzl, E. - Meier, K. - Rodler, C.: Ekonomická psychologie: Přehled o subjektivní hodnotě peněz, psychologických aspektech rodinného rozpočtu, experimentální ekonomice a trhu práce, podnikání a daní . Psychologie v Ekonomické Praxi, 1997, vol. 3-4, str. 147-161.
- Kirchler, E. – Rodler, Ch. - Hoelzl, E. – Meier, K. : Conflict and decision-making in close relationships. Love, money and daily routines. In: Handbook of Economic Psychology. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 1988
- Kocourková, J. : Má populační politika v České republice perspektivu? In: Propulační politika – ano či ne. Centrum pro ekonomiku a politiku č. 21/2002, s. 13 - 28
- Kratochvíl, S. : Manželská terapie. Portál, Praha 2000
- Kučera, M. Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. In: Fialová, L. – Hamplová, D. – Kučera, M. – Vymětalová, S.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Sociologické nakladatelství, Praha 2000

- Kučera, M. : Propoulační politika je krok správným směrem. In: Propopulační politika – ano či ne. Centrum pro ekonomiku a politiku č. 21/2002, s. 29 - 36
- Kučera, M. : Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí. In: Fialová, L. – Hamplová, D. – Kučera, M. – Vymětalová, S.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Sociologické nakladatelství, Praha 2000, s 45 - 66
- Kuchařová, V. : Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In: Mareš, P. – Potočný, T. (eds.): Modernizace a česká rodina. Barrister & Principal, Brno 2003, s. 189 – 203
- Langmeier, J. - Krejčířová, D. : Vývojová psychologie. Grada Publishing, Praha 1998
- Lea, S. E. G. – Tarpy, R. M., Webley, P. : Psychologie ekonomického chování. Grada Publishing, Praha 1994
- Leman, K. : Sourozenecké konstelace. Portál, Praha 2000
- Liberda, B. – Peczkowski, M. : Factors Determining Income Valuation by Households. 32. kongres IAREP, Ljubljana 9 –12. září 2007, str. 163 - 172
- Loužek, M. : Odolejme svádění socialistické propopulační politiky. In: Propopulační politika – ano či ne. Centrum pro ekonomiku a politiku č. 21/2002, s. 37 – 46
- Mareš, P.: Hodnota dítěte. In: Děti, mládež a rodiny v období transformace. Barrister & Principal, Brno 2002, str. 159 - 175
- Mareš, P. : Sňatkový trh – koncepty a modely: východisko výzkumu reprodukce rodin. In: Mareš, P. – Potočný, T. (eds.): Modernizace a česká rodina. Barrister & Principal, Brno 2003, s. 75 – 95
- Mareš, P. : Zaměstnání, rodina a dítě v dynamice moderní společnosti. In: Sirovátka, T. et al.: Rodina, zaměstnání a sociální politika. Nakladatelství František Šalé – Albert, Boskovice 2006, s. 19 - 54
- Maříková, H. : Dvoukariérová manželství. In: Maříková, H. (ed.): Proměny současné české rodiny. Sociologické nakladatelství, Praha 2000, s. 101 - 139
- Matějček, Z. : Naděje není v kouzlech. Portál, Praha 1999
- Matějček, Z. – Dytrych, Z. : Krizové situace v rodině očima dítěte. Grada Publishing, Praha 2002
- Meier, K. - Kirchler, E. – Hubert, A. Ch.: Saving and investment decisions within private households: Spouse's dominance in decisions on various forms of investment. In: Journal of Economic Psychology, vol. 20, Elsevier 1999, str. 499 – 519
- Možný, I. : Proč tak snadno... Sociologické nakladatelství, Praha 1999
- Možný, I. : Rodina a společnost. Sociologické nakladatelství, Praha 2006
- Musil, J. : Sociologie soudobého města. Svoboda, Praha 1967
- Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech. MPSV ČR, 2005
- Národní zpráva o rodině. MPSV ČR, 2004
- Návrh hlavních principů pokračování reformy důchodového systému. MPSV ČR, 2003
- Novák, T. – Pokorná, A. : Peníze a manželství. Grada Publishing, Praha 2007
- Pahl, J. : His money, her money: Recent research on financial organization in marriage. Journal of Economic Psychology vol. 16, Elsevier 1995, str. 361–376.
- Pikálková, S. : Třetí dítě v rodině: plány a realita u žen s různým stupněm vzdělání. In: Hamplová, D. – Rychtaříková, J. – Pikálková, S. : České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 84 - 105
- Plaňava, I. : Manželství a rodiny. Struktura, dynamika, komunikace. Doplněk, Brno 2000
- Prekopová, J. : Jak být dobrým rodičem. Grada Publishing, Praha 2001

- Prekopová, J. : Malý tyran. Portál, Praha 1993
- Raijas, A. : The spouses' conceptions of the money management within the family. 32. kongres IAREP, Ljubljana 9 –12. září 2007, str. 184 – 190
- Rabušic, L. : Bude česká plodnost v budoucnu jedna z nejnižších v Evropě? In: Kocourková, J. – Rabušic, L.: Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Přírodovědecká fakulta UK, katedra demografie a geodemografie, 2006, s. 66 - 80
- Rabušic, L. : Kde ty všechny děti jsou? Sociologické nakladatelství. Praha 2001
- Rabušic, L. : Pronatalitní politika – spíše chiméra než spása. In: Propopulační politika – ano či ne. Centrum pro ekonomiku a politiku č. 21/2002, s. 47 - 62
- Rawls, J.: Teorie spravedlnosti. Victoria Publishing, Praha 1995
- Riegel, K.: Ekonomická psychologie. Grada Publishing, Praha 2007
- Riegel, K. Výkonová společnost a její alternativy. Postavení jedince. Pražské sociálně vědní studie, Praha 2006
- Riegel, K. – Vaněk, P. – Čapek, J. – Straka, J. : The Life Demands of The Achieving Society. IAREP/SABE kongres, Paris 5 – 8. července 2006, 7 s.
- Rychtaříková, J. : Být svobodnou matkou v České republice. In: Kocourková, J. – Rabušic, L.: Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Přírodovědecká fakulta UK, katedra demografie a geodemografie, 2006, s. 20 - 44
- Rychtaříková, J. : Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě. In: Hamplová, D. – Rychtaříková, J. – Pikálková, S. : České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 41 - 83
- Satirová, V.: Kniha o rodině. Základní dílo psychologie vztahů. Práh, Praha 2006
- Sedláčková, M. : Rodina, důvěra a demokratická společnost. In: Hamplová – Šalamounová – Šamanová (eds): Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2006, str. 22 – 37
- Sirovátka, T. : Rodina a reprodukce versus zaměstnání a role sociální politiky. In: Sirovátka, T. et al.: Rodina, zaměstnání a sociální politika. Nakladatelství František Šalé – Albert, Boskovice 2006, s. 77 – 112.
- Slaměník, I. : Afiliace, atraktivita, láska. In: Výrost, J. – Slaměník, I. : Sociální psychologie. ISV, Praha 1997, s. 289 - 313
- Slaměník, I. : Prosociální chování. In: Výrost, J. – Slaměník, I. : Sociální psychologie. ISV, Praha 1997, s. 339 - 362
- Sobotková, I. : Psychologie rodiny. Portál, Praha 2007
- Sonnenberg, S.J. – Burgoyne, C.B. – Routh, D. : Income Disparity and Choice of Financial Organisation in the Household: Some experimental evidence. 30. kongres IAREP, Praha 21 – 24. září 2005, 11 s.
- Soukupová, E. (I) : Neprovdané matky v sociálním systému. In: Hamplová, D. (ed.): Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2007, s. 79-97
- Soukupová, E. (II) : Rodiny na trhu práce. In: Hamplová, D. (ed.): Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2007, s. 99 - 114
- Šalamounová, P. : Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti. In: Kocourková, J. – Rabušic, L.: Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Přírodovědecká fakulta UK, katedra demografie a geodemografie, 2006, s. 56 - 65
- Šlechtová, H. : Jak jsou hodnoceny rodinné politiky vyspělých zemí (sekundární analýza výzkumů a komentářů). In: Sirovátka, T. et al.: Rodina, zaměstnání a sociální politika. Nakladatelství František Šalé – Albert, Boskovice 2006, s. 113 – 162

- Šlechtová, H. : Rodina dvou generací vrstevníků jako ideální typ: jeden z dílčích závěrů výzkumu týkajícího se významu dítěte v rodinách se třemi dětmi. In: Mareš, P. – Potočný, T. (eds.): Modernizace a česká rodina. Barrister & Principal, Brno 2003, s. 145 – 155
- Šmídová, I. : „Matkové“. In: Mareš, P. – Potočný, T. (eds.): Modernizace a česká rodina. Barrister & Principal, Brno 2003, s. 157 – 175
- Štikar, J. – Rymeš, M. – Riegel, K. – Hoskovec, J. : Základy psychologie práce a organizace. Karolinum, Praha 1996
- Šťastná, A. : Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In: Hamplová – Šalamounová – Šamanová (eds): Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2006, str. 175 - 192
- Šulová, L. : Člověk v rodině. In: Výrost, J. – Slaměník, I. : Aplikovaná sociální psychologie I. Portál, Praha 1998, s. 303 – 342
- Šulová, L. : Prostředí instituce či zázemí rodiny pro raný psychický vývoj dítěte. In: Sborník z VI. česko – polské konference: Člověk a proměny současného světa – možnosti a rizika. Matfyzpress, Praha 2006, str. 205 - 220
- Šulová, L. : Raný vývoj dítěte. Karolinum, Praha 2004
- Toffler, A. : Šok z budoucnosti. Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1992
- Valentová, M. : Postoje k opatřením týkajícím se rodiny a rovnováhy pracovního a rodinného života (mezinárodní srovnání). In: Sirovátka, T. et al.: Rodina, zaměstnání a sociální politika. Nakladatelství František Šalé – Albert, Boskovice 2006, s. 165 - 202
- Velký sociologický slovník. Akademia, Praha 1996
- Willi, J. : Psychologie lásky. Osobní rozvoj cestou partnerského vztahu. Portál, Praha 2006
- Vymětalová, S. : Partnerský vztah. In: Fialová, L. – Hamplová, D. – Kučera, M. – Vymětalová, S.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Sociologické nakladatelství, Praha 2000, s. 99 - 133
- Weiss, P. – Zvěřina, J. : Sexuální chování v ČR – situace a trendy. Portál 2001
- Zeman, J. (I) : Koncept společnosti vědění a nové úkoly psychologické reflexe současné rodiny. In: Macek – Dalajka (ed.) Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech, FSS MU, Brno 2005, str. 177 – 181
- Zeman, J. (II) : Společenské determinanty angažovaného rodičovství. Příspěvek na mezinárodní konferenci „Rodina a rodičovství na prahu 21. století - Podoba a proměny rodiny, partnerství a rodičovství v současné společnosti jako výzva pro politickou praxi“, Praha, klášter Emauzy (Na Slovanech), 10. - 11. listopadu 2005
- Zeman, K. : Nemanželská plodnost – demografický přehled. In: Hamplová, D. (ed.): Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2007, s. 17-27

## Internetové zdroje

- [http://www.lidovky.cz/ln\\_domov.asp?r=ln\\_domov&c=A060323\\_110820\\_ln\\_domov\\_znk](http://www.lidovky.cz/ln_domov.asp?r=ln_domov&c=A060323_110820_ln_domov_znk), staženo 23.3. 2006
- <http://www.stratif.cz/?operation=display&id=92>, staženo listopad 2006
- <http://www.mpsv.cz/cs/2>, staženo prosinec 2007
- <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/resreport11/summary.html>, staženo prosinec 2007
- [http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/146\\_socioweb%2011-07%20cely%204.pdf](http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/146_socioweb%2011-07%20cely%204.pdf), staženo leden 2008
- [http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/148\\_socioweb%201-08%20cely%201.pdf](http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/148_socioweb%201-08%20cely%201.pdf), staženo leden 2008